

ТИПИ МОВНО-КОМУНІКАТИВНИХ НОРМ

Запропонована стаття розглядає типи мовно-комунікативних норм у німецькій мові. Описує аспекти правильної та неправильної мови з позиції лексики та граматики. Аналізуються норми комунікативного процесу та ступінь узгодженості висловлювання з літературними формами мови.

Ключові слова: норма, висловлювання, літературна мова, комунікативний процес, кодифікація, узгодження, коректність, структурність, системність мови.

Предлагаемая статья рассматривает типы языковых коммуникативных норм в немецком языке. Описывает аспекты правильного и неправильного языка с позиции лексики и грамматики. Анализируются нормы коммуникативного процесса и степень согласования высказывания с литературными формами языка.

Ключевые слова: норма, высказывание, литературный язык, коммуникативный процесс, кодификация, согласование, корректность, структурность, системность языка.

The given article considers types of communicative norms in the German language. The aspects of correct and incorrect language from the position of vocabulary and grammar are considered. The norms of communicative processes and the degree of conformity of expression with the literature forms of language are analyzed.

Key words: norm, expression, literary language, communicational process, codification, conformity, correctness, structuring, language systematics.

Типи мовно-комунікативних норм можуть означати обмеження лексичних одиниць та їх значень. Внаслідок чого отримується перший розподіл на норми урегулювання рамкових умов, з одного боку та з іншого — на норми властивостей продукту діяльності. Спільність обох видів норм можна назвати мовно-комунікативними, щоб термінологічно довести поширення цього поняття. Відхилення від норми урегулювання рамкових умов приводить до змін по відношенню до вищеназваних фактів. Несприйняття таких відхилень може привести до успіху комунікації. Відхилення від іншої кількості норми можуть

спричинити зміни властивостей продукту діяльності, які сприймаються як недолік при несприйнятті відхилень.

Слідування нормі або врахування відхилення є **актуальними** для її адекватного сприйняття. **Метою** даної статті є дослідження процесу нормування властивостей продукту мовної діяльності, основним **завданням** якої є гарантування властивостей та якості висловлювань, за умови їх правильної граматичної або семантичної побудови. Сукупність таких норм називається граматично-семантичними [1: 27]. До граматичних норм належать ті, які регулюють звукове формулювання. Якщо визначення “граматична” буде обмежуватися тільки реченнями, то необхідно буде також створювати текстотворюючу норму. Сукупність граматично-семантичних норм асоціюється з поняттям правильності та визначає особливий аспект правильності змісту. Для того, щоб вважатися адекватними, висловлювання повинні демонструвати певний ступінь правильності. Відхилення від норм сприймаються як порушення граматичної коректності, якщо тільки мова не йде про допустимі форми іншого способу вираження. Прагнення до правильності є складовою частиною мовно-комунікативної діяльності. Під нею розуміють функцію розмірності висловлення як елементарного результату свідомого відношення до мови. Це стосується також літературної мови в її письмовому та усному варіанті, розмовної мови, діалектів і різних субкодів: правильність необхідна не тільки літературним висловлюванням, але й висловлюванням в будь-якій формі [2: 27].

Як вже зазначалось, граматично-семантичні норми, відповідно до структури мови, можуть розподілятися на синтаксичні, морфологічні особливості висловлювань, з обов'язковим урахуванням структур тієї граматики, з якої вони переносяться. Для експліцитних норм зникає така складність, тому що їм не потрібно фіксуватися, на відміну від структури імпліцитної норми.

Людина сприймає мову як норму, до якої необхідно пристосовуватись. Це означає, що на індивідуальному рівні або на рівні конкретної діяльності, на рівні об'єкту співпадають поняття норми і системи наступним чином: людський досвід і знання про освоєння мовно-комунікативної діяльності є основою його індивідуального володіння мовою, вони утворюють імпліцитні норми, які організують мовно-комунікативні дії. В. О. Іцкович писав стосовно інтерпретації відмінностей між системою і нормою: якщо оперувати поняттями системи, то виходить, що ми керуємося системою опозицій. Коли мова йде про

норму, то маємо справу з великою кількістю ідентичностей або контрастів. Ідентичності утворюють всередині мовно-комунікативної діяльності об'єднану одиницю, яка проектується на рівень абстрактної мови. Норма при цьому стає вторинною, в той час як система стає первинною. Але норма і система співпадають одна з одною. Норму розглядали як інтегральну складову частину індивідуальної або суспільної свідомості [3].

По-іншому проявляється на цьому рівні відображення. Узагальнююче описування діючого вживання мови включає описування великої кількості закономірностей, з іншого боку, описування закономірностей повинні спиратися на певне вживання мови, навіть якщо воно виникає як приклад або реалізація. З цієї причини нема сенсу визначати, що належить до норми, а що до системи. В лінгвістичних роботах, як правило, обидва аспекти не досліджуються, мова описується з однієї визначеної точки зору.

Смисл поняття норми знаходиться, перш за все, в його відношенні до поняття діяльності. Норма стала посередником між загальними умовами мовно-комунікативної діяльності та її суб'єктивного зламу. Ці нормування стосуються також паралінгвістичних засобів і рамкових умов комунікації. Нормування гарантують не тільки граматичну правильність, а її семантичну здатність до інтерпретацій. Якщо граматично-семантичними нормами були б оброблені продукти мовної діяльності, то у такому випадку існували всі передумови для необмеженого вживання. Однак слід також враховувати, що дотримання всіх граматично-семантичних норм у деяких ситуаціях може привести до відхилень, внаслідок яких висловлювання сприймаються як нерозмірні, неввічливі, образливі, недоречні. Тому існують вимоги щодо продукту діяльності, які виходять за межі граматичної правильності, семантичної інтерпретації та утворюють особливі типи мовних норм.

Існує ціла група суджень стосовно висловлювань, які розглядають кореляції висловлень та їх ознак у конкретному випадку. В залежності від ситуації, від того, де відбувається комунікація, вживаються ті чи інші слова. Виконання або порушення очікувань викликає відповідні вербальні реакції. При використанні норм — це пов'язано зі встановленням кореляцій між ознаками продукту мовної діяльності й типами ситуацій. Це пов'язано з тим, що в них існують певні компоненти, які корелюють ознаки висловлювань. Вони характеризують комунікативні умови частково загальним способом, частково спеціалізова-

ним, внаслідок чого виникає багато відмінностей. Схожі накладання спостерігаються на рівні властивостей висловлювань [4].

З певною імовірністю можна прийняти компоненти наступних ситуацій, які корелюють специфічні й відповідні очікування від висловлювань, які мовець намагається вірно оформлювати з лінгвістичної точки зору. Для визначення мовних ситуацій належать такі критерії:

- інтегрування в певні сфери суспільного життя, особливо з інтенсивною або специфічно організованою комунікацією (наука, адміністрація, види масової комунікації, юстиція, армія, побут). До мовних особливостей належить велика сукупність ознак, особливо на рівні словникового складу, а також на синтаксичному рівні. Це стосується більшої частини фахових мов, в яких спостерігається зв'язок з соціальними ролями. Особливий інтерес мають комплементарні ролі: лікар — пацієнт, вчитель — учень, покупець — продавець;

- всі перераховані випадки передбачають очікування загально-го виду, мають високий рівень зрозумілості та об'єктивності. Однак існують також очікування спеціального виду, перш за все, з позиції процесу комунікації. Таким чином, очікуються досить визначені відкриття, завершення, а також нормовані, відповідні до ситуацій, питання та відповіді;

- відношення комунікативних партнерів один до одного. Для їх мовного оформлення існують особливі ступені всебічної обізнаності та мають значення такі соціальні ранги, як однаковість і різниця. Від цих ознак ситуацій залежать форми привітання або звертання, які також частково визначають вибір форм існування;

- предмет комунікації може корелювати з певними властивостями висловлювань. Предмет впливає на лексичний та семантичний рівні, а також на вибір форм існування разом з іншими ознаками ситуації та властивостями висловлювань;

- специфічні комунікативні цілі, з позиції мовного нормування — це загальні інтереси, тобто інформування, переконування, аргументування для оптимального досягнення певних мовних прийомів, які переймають характер норми. Сюди належить побудова новин або аргументацій. Особливою увагою користуються також спеціальні комунікативні цілі, для яких розвивалися так звані форми вживання, які згодом привели до відносно сильних нормувань, у деяких випадках до стереотипних мовних формулювань. До цієї групи належать привітання, прощання, побажання, прохання, запити, запрошення, вибачення, скарги, звіти, інструктажі, резюме і договори.

Названі вище види нормувань мають особливість надавати мовним висловлюванням таку характеристику, яка відповідала б специфічним очікуванням, що виникали внаслідок певної ситуації. Н. Хомський називає такі норми ситуативними. Слідування граматично-семантичним нормам гарантує граматичну правильність і семантичну інтерпретацію. У цьому випадку можна стверджувати, що слідування ситуативним нормам мовних висловлювань набуває особливої ситуативної адекватності [5: 36].

Такі відзнаки не виключають перехід до межуючих норм. Не існує норм, які б не використовувались для комунікації в певній сфері суспільного життя, в реалізації соціальних ролей для будь-якої конкретної комунікативної мети. Існують також визначені обставини ситуацій, які зазвичай корелюють певні властивості висловлювань у плані мовного оформлення.

Іншим типом норм є особливий масштаб ситуативно залежного нормування. Його сутність можна продемонструвати за допомогою особливих суджень щодо результатів мовно-комунікативної діяльності. Наприклад, спілкуючись, частина мовців виражається ясно, вибрано, розмито, грамотно, ввічливо, тактовно та узагальнено; хтось може бути добрим, переконливим або поганим мовцем. Такі судження мають особливу спільну рису: вони виражають особливі якості мовних висловлювань, які у випадку негативного оцінювання не поставлять під сумнів граматичну правильність і семантичну інтерпретаційність. Судження ґрунтуються на враженнях від аналізованих текстів, на умовах їх спроможності сприймання. Ознаки мови, в цьому випадку, належать декільком рівням структури висловлювань. Особливо це стосується вибору слів, синтаксичної доступності висловлювання і композиції тексту. Норми цього специфічного типу називаються нормами якості висловлення.

Наступним особливим типом ситуативної норми є норми усних та письмових видів реалізації. Різниця між письмовою та усною комунікацією полягає у самостійності видів. Відмінності стосуються всіх мовних рівнів. Не дивлячись на звукову або графічну реалізацію вони проявляються у комплексності речень, у побудові тексту, в застосуванні певних стереотипів, у визначенні лексики. Відмінності стосуються також позицій продукування та сприйняття.

Розмовна мова є інструментом усної комунікації, для якої норми знаходять форми існування, утворюють завершену сукупність і перебувають у тісному зв'язку з видами реалізацій. До вищеназваних кри-

теріїв нормативних ознак належать наголос, інтонація та граматичні особливості. Загальна типологія норми включає в себе дві великі групи норм: граматично-семантичну та ситуативну. Цей розподіл має велике значення для розвитку типології норм. Він відображає відношення до мови як інструменту отриманої константи продукту діяльності з їх ситуативними модифікуваннями [6].

За античних часів існував розподіл між граматиною і стилістикою. Що стосується норми, то з нею також відбувся розподіл на лінгвістичну і соціолінгвістичну, які займалися в подальшому ситуативно зумовленими нормуваннями. Спеціальними підвидами ситуативних норм стали норми якості висловлювання та норми видів реалізації.

Окремі типи мовно-комунікативних норм мають ієрархічний порядок як певну гарантію появи можливих висловлювань, з іншого боку — створюють передумови для адекватних ситуацій, які відповідають умовам застосування окремих норм не тільки цілих висловлюванням, а й також їх частинам та елементам. Зображене відношення можна спостерігати у припущенні, яке трактує оперування ситуативними нормами на основі граматично-ситуативних.

Інші галузі нормування, які на основі їх фіксованого існування в суспільній свідомості мають нормативний характер та отримують чіткі вказівки на рахунок того, як мають виглядати ті чи інші висловлювання, що в свою чергу приводить до ускладнення при описуванні норм.

Взагалі в лінгвістиці працюють з потрійною моделлю варіабельності мови: регіональною (географічною), соціальною і функціональною (стилістичною). Але ця модель має недоліки, тому що відповідно до неї розглядається абстрактний рівень мови та вказується потрійна варіативність мови, масштаби якої є часто координуючими [7: 41].

Таким чином, можна зробити **висновок**, що абстрактний характер мови (код) має залишатися збереженим, регіональні варіанти не повинні підпорядковуватися соціальним варіантам, регіональні і соціальні диференції можуть частково співпадати. Перевага окремих форм існування певною мірою зумовлюється соціально. Отже, людина для необхідної комунікації оволодіває нормами, які дозволяють їй репродукувати спосіб мовлення її оточення. Розвиток і розмноження імпліцитних норм відбувається у вигляді диференціації та доповненні широко засвоєного способу мовлення як засвоєння нового коду або як утворення нової сукупності мовнотворних норм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Sowinski, Bernhard Grundlagen des Studiums der Germanistik T.1. — Köln-Wien: Böhlaus Verlag, 1994. — 273 S.
2. Dräxler, Hans-Dieter Soziolinguistik, Pragmalinguistik und Sprachgeschichte. — Alsbach: Liendttum Verlag, 1989. — 99 S.
3. Ицкович В. А. Языковая норма. — М.: Высшая школа, 1998. — 245 с.
4. Dittmar, Norbert Sprache u. soziale Rolle. — Hönigstein / Taunus: Athenäum Verlag GmbH, 1980. — 325 S.
5. Chomsky, Noam Reflexionen über die Sprache. — Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1997. — 314 S.
6. Coseriu, Eugen Einführung in die Allgemeine Sprachwissenschaft. — Tübingen: A. Francke Verlag GmbH, 1988. — 329 S.
7. Dittmar, Norbert Soziolinguistik. Exemplarische Darstellung ihrer Theorie, Empirie und Anwendung. — Hönigstein / Taunus: Athenäum Verlag GmbH, — 407 S.

Стаття надійшла до редакції 28.02.13